

РОЗДІЛ 8 ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

УДК 821.162.1-311.1Кон7Мал.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.26.2.47>

МОТИВ АБСУРДУ ТА ІДЕЙНІ АКЦЕНТИ В РОМАНІ «МАЛИЙ АПОКАЛІПСИС» Т. КОНВІЦЬКОГО THE MOTIF OF ABSURDITY AND IDEOLOGICAL ACCENTS IN THE NOVEL «A MINOR APOCALYPSE» BY T. KONVITSKYI

Антонович С.О.,
orcid.org/0000-0002-8553-820X
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри історії української літератури
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Стаття присвячена дослідженню мотиву абсурду та пов'язаних з ним ідейних акцентів у романі «Малий апокаліпсис» Т. Конвіцького. Відзначено, що твір став рефлексією автора на побачені й пережиті події в другій половині ХХ століття, коли в Польській Народній Республіці активно насаджувалася ідеологія Радянського Союзу. На переконання прозаїка, саме комуністичний режим є причиною тотального абсурду, що на той час панував у країні. Такі поняття, як безглуздя, хаос, дисгармонія, психологічний дискомфорт, ірраціональність, підміна цінностей та інші, стали невід'ємними характеристиками життя кожного свідомого поляка, зокрема й інтелігента.

У Т. Конвіцького головний герой – письменник, глибоко мисляча особистість, що втілює в собі культурну спадщину, історичну пам'ять і досвід попередніх поколінь. Проте в комуністичній Польщі така людина знецінюється, стає манекеном, анонімом, «гвинтиком» системи, переживає судний день, названий апокаліпсисом. У розвідці підтверджено думку, що малий апокаліпсис головного героя символізує крах його поглядів і переконань, моральних орієнтирів і цінностей, свідчить про руйнування внутрішнього світу, стає застереженням апокаліпсису великого – державного й національного.

У статті підкреслено задум Т. Конвіцького, відповідно до якого прозаїк прагне довести, що нав'язуванні радянський режим та ідеологія є чужими й неорганічними для польського суспільства, не відповідають його світогляду. Автор змальовує два світи – удаваний, комуністичний, з повсюдним невмотивованим святкуванням, та справжній, який став підпільним, незрозумілим, тим, у якому людина живе в страху, безнадії, у передчутті лихого. Змалювання двох світів, що паралельно співіснують у радянізованій Польщі, увиразнює абсурдність, підступність та несправжність «збудованого соціалізму».

Доведено, що вивчення мотиву абсурду сприяє глибшому усвідомленню ідейно-художніх доміант у романі «Малий апокаліпсис» Т. Конвіцького. Абсурд розуміється як маркер соціально-політичних процесів, філософського, культурно-мистецького простору в Польщі другої половини ХХ століття.

Ключові слова: абсурд, апокаліпсис, безглуздя, хаос, дисгармонія, комунізм, соціалізм.

The article is devoted to the study of the motif of absurdity and related ideological accents in the novel "A Minor Apocalypse" by T. Konvitskyi. It is noted that the work became the author's reflection on the events he saw and experienced in the second half of the 20th century, when the ideology of the Soviet Union was actively planted in Poland. According to the writer, it is the communist regime that is the cause of the total absurdity that reigned in the country at that time. Concepts such as nonsense, chaos, disharmony, psychological discomfort, irrationality, replacement of values, and others have become integral characteristics of the life of every conscious Polish, including an intellectual.

In T. Konvitskyi's novel, the main character is a writer, a deep-thinking person who embodies the cultural heritage, historical memory and experience of previous generations. However, in communist Poland, such a person is devalued, becomes a mannequin, anonymous, a «cog» of the system, experiences a judgment day called the apocalypse. The investigation expresses the opinion that the small apocalypse of the main character symbolizes the collapse of his views and beliefs, moral guidelines and values, indicates the destruction of the inner world, becomes a warning of the big apocalypse – state and national.

The article emphasizes the idea of T. Konvitskyi, according to which the novelist seeks to prove that the imposition of the Soviet regime and ideology is alien and inorganic to Polish society, does not correspond to his worldview. The author depicts two worlds – a pretend, communist one, with widespread unmotivated celebration, and the real one, which has become underground, incomprehensible, the one in which a person lives in fear, hopelessness, and a premonition of evil. Depicting two worlds coexisting in Sovietized Poland in parallel highlights the absurdity, insidiousness, and inauthenticity of «constructed socialism».

It is proved that the study of the motif of absurdity contributes to a deeper understanding of the ideological and artistic dominants in the novel "A Minor Apocalypse" by T. Konvitskyi. Absurdity is understood as a marker of socio-political processes, philosophical, cultural and artistic space in Poland in the second half of the 20th century.

Key words: absurdity, apocalypse, nonsense, chaos, disharmony, communism, socialism.

Постановка проблеми. Тадеуш Конвіцький (Tadeusz Konwicki, 1926–2015) – один з яскравих представників польської прози другої половини XX століття. Розквіт його письменницького таланту припадає на час осмислення Другої світової війни, гітлерівської окупації, радянської системи, що ширилася Польщею, політичної й економічної кризи в країні тощо. Роман «Малий апокаліпсис» (“Mała apokalipsa”, 1979) стає знаковою й симптоматичною рефлексією Т. Конвіцького на побачені й пережиті події в тодішній Польській Народній Республіці. Автор фіксує відчуття абсурду як домінуюче для польського суспільства, що наразі викликає значний науковий інтерес серед літературознавців. Дослідники, зокрема К. Аліхнович [4], М. Белецький [5], М. Бжустович-Кляйн [6], П. Канєцький [7], К. Полеч [2] та ін., здебільшого тлумачать «Малий апокаліпсис» Т. Конвіцького як твір, що відображає тогочасну польську дійсність в атмосфері абсурду, небезпеки, безглуздя, дисгармонії. На переконання Л. Лавринович, відчуття абсурдності буття є основним мотивом роману [1, с. 51]. Але, на жаль, ґрунтовного вивчення мотиву абсурду, характерного для літератури другої половини XX століття, зокрема польської, не представлено в наукових студіях, що й зумовлює актуальність нашої роботи.

Мета і завдання дослідження – проаналізувати мотив абсурду у творі «Малий апокаліпсис» Т. Конвіцького та зрозуміти ідейні акценти, розставлені автором у романі.

Виклад основного матеріалу. За сюжетом «Малого апокаліпсису», до головного героя – варшавського інтелігента, письменника, прибічника польської опозиції в часи, коли країна була під владою комуністичної системи, – приходять два «товариші» від опозиційних сил і переконують, щоб той учинив акт самоспалення перед будинком ЦК партії. Розповідь ведеться від першої особи. Події, змальовані у творі, відбуваються протягом одного дня. Автор описує, як оповідач блукає вулицями Варшави, зустрічає різних людей, обговорює з ними актуальні проблеми, дискутує на політичні, економічні та інші теми, розмірковує про життя і смерть, сенс існування, про жертвоприношення тощо. Головний герой, зрештою, приходиться до Палацу культури та здійснює самоспалення.

«Малий апокаліпсис» Т. Конвіцького був визначним у 70–80-х роках XX століття, адже змусив те покоління замислитися над подіями, став «гірким образом комуністичної доби та тогочасної опозиції» [9]; «реалізував модель незалежного політичного письменника, антирежимного

митця, який здатен критично показати справжні парадокси та бідність комуністичної Польщі й водночас діагностувати стан суспільної свідомості» [6, с. 141]. Сам прозаїк в інтерв’ю М. Рябчуку пояснює причину популярності роману «вторгненням цього твору у певен час, взаємодію з ним» [3, с. 109], коли «в цілому “соціалістичному таборі” і, зокрема, у Польщі відчутно проявились процеси так званої “советизації” – подальше розширення “керівної ролі партії”, перекроювання конституції, а головне – виразні ознаки політичної й економічної кризи на тлі бутафорських досягнень “розвинутого соціалізму”» [3, с. 109].

У романі Т. Конвіцький наголошує: серед причин всеохопного абсурду в Польщі найважливішою є комуністичний режим, що насаджувався Радянським Союзом після Другої світової війни й тривав до кінця 80-х років XX століття. Відповідно до ідеологічної системи польському суспільству нав’язувалися правила й приписи, за якими воно змушене було жити. Водночас кожен шукав екзистенційну рівновагу в духовному, внутрішньому світі, на якому також не могли не позначитися безглуздя й абсурд доби. Т. Конвіцький акцентує увагу на регламентованості життя: «jeżeli interesy Rosji na to pozwalają» [8, с. 12].

Для прозаїка радянський світ не є зрозумілим, про що він повсякчас говорить у «Малому апокаліпсисі». Мотив абсурду оприявнюється завдяки зображенню як головного героя, так й інших персонажів, для яких комуністична система позначена ірраціональністю, нерозумінням, безладдям, абсурдом. В уяві кожного навколишній світ постає як безглуздя й хаос: “Wtedy wszystko wiedzieliśmy, teraz nic nie wiemy. Wtedy świat był prosty. Teraz zwichrował się. Sam przez się zwichrował albo go zwichrował ten przeciąg ideologii, jak huragan” [8, с. 54].

Для розуміння мотиву абсурду концептуальне значення має назва роману, яка нагадує нам про останню книгу Нового Завіту – Об’явлення, або Одкровення, Івана Богослова. В Апокаліпсисі (грец. ἀποκαλύψις – відкриття, одкровення, об’явлення) за допомогою видінь і символіки подано пророцтва про кінець світу, та й саме поняття апокаліпсису викликає асоціації з армагедоном, хаосом, смертю всього сущого. Т. Конвіцький змальовує головного героя письменником, інтелігентом, глибоко мислячою особистістю, що втілює в собі культурну спадщину, історичну пам’ять і досвід попередніх поколінь. Проте в комуністичній Польщі така людина знецінюється, стає манекеном, анонімом, «гвинтиком» системи, переживає судний день, названий «малим апокаліпсисом».

Думки головного героя зосереджені на побаченому в соціалістичній Польщі: занепад польського суспільства, нації, держави, усього світу. У свідомості оповідача виникають такі маркери для характеристики країни, як хаос, безглуздя, руїна. Малий апокаліпсис інтелігента символізує крах поглядів і переконань головного героя, його моральних орієнтирів і цінностей, свідчить про руйнування внутрішнього світу, стає застереженням апокаліпсису великого – державного й національного: “To miasto jest stolicą narodu, który wurałowuje w nicłość” [8, с. 9]. У цьому контексті особливого значення набувають слова одного з персонажів роману: “I zrozumiałem, że już nie ma krainy mego dzieciństwa. Że żyje ona tylko we mnie i razem ze mną rozsypie się w proch którejś nadbiegającej z nicości godziny” [8, с. 106]. Зазнавши згубного впливу комуністичного режиму, Польща перетворюється на країну “głuchych i ślepych demiurgów” [8, с. 19]: “Oni utuczili się z naszej poniewierki, z naszych upokorzeń, z naszej anonimowości. Oni hasali swobodnie po uroczyskach sztuki narodowej, bo nas stamtąd wypędzono albo sami odeszliśmy z dobrej woli. ... Ich wielkość wzięła się z naszego dobrowolnego skarlaenia. Ich geniusz wyrósł na naszych mogiłach artystycznych” [8, с. 19–20]. Важливими будуть і такі рядки з досліджуваного роману Т. Конвіцького: “Gdy kraj zamarł w marazmie, przysgnieciony beznadziejną ról okupacją, ról swobodą...” [8, с. 94].

Автор «Малого апокаліпсису» створює в читача враження, ніби в польському просторі панує суцільний хаос: таке безладдя підкреслюється шляхом неодноразового повторення в тексті лозунгів про будівництво соціалізму, повсюдного зображення на вулицях Варшави червоних прапорів, плакатів, уведення звукових ефектів – грає святковий оркестр, чути частівки тощо. Усе це сприймається чужим й абсурдним. Оповідач-письменник із жалем констатує: “Milcząca większość śpi w letargu. Urządziła się jakoś, wynalazła ciepłe zakątki, obrosła w kokony względного dobrobytu” [8, с. 89]. У зв’язку із цим акт самоспалення головного героя свідчить не скільки про прагнення персонажа віднайти смисл власного життя, залишити по собі «слід» чи пам’ять, а про спробу пробудити націю від «летаргійного сну».

Існування людини «в умовах соціалізму» зображується Т. Конвіцьким як некомфортне, дисгармонійне, маріонеткове, з передчуттям апокаліпсису, що увиразнює мотив абсурду в романі. У комуністичній Польщі життя під постійним наглядом стало звичним. Скажімо, агенти спецслужб можуть кілька разів на день перевірити доку-

менти. Оповідач зазначає: “Chowam do kieszeni dowód osobisty. Bez tego ani rusz. Nazwisko, imię, data urodzenia, ojciec, matka, wzrost, oczy, wszystko nieważne. Ważny jest mój kod, kilka liter i rząd cyfr. Takiego zna mnie policja, urząd miejski, służba zdrowia. Takiego mnie znają komputery i pilnują, żebym nie umknął, nie schował się przed ciemnościami, nie wykręcił się od nachalnego protektoratu” [8, с. 30].

За сюжетом «Малого апокаліпсису» Т. Конвіцького, «для ефекту» головний герой має себе спалити в день великої події – з Москви до Варшави приїхав секретар ЦК партії. У зв’язку із цим життя в місті пожвавилось (“huczały gigantofony, pojękiwały jakieś kapele, gdzieś grzmiał z ponurym uporem bęben wojskowy” [8, с. 30]). Абсурдність нав’язуваного святкування автор підкреслює словами одного з персонажів твору: “Dziś ten ich ruski sekretarz przyjeżdża. Całe miasto udekorowane, od rana orkiestry wszędzie grają. Mówią, panie, że jakiś festiwal się odbywa, wielkie ichnie święto, a może i nasze. Rzucili towar na stoiska, wszędzie, panie, pod Pałacem Kultury, nad Wisłą, ludzie od rana stoją w ogonkach...” [8, с. 29].

Зі знаком абсурду Т. Конвіцький зображує й зустріч радянського та польського високопосадовців з працівниками металургійного комбінату, коли останні одяглися в білий одяг, неначе пекарі. Безглуздо виглядає радість людей, що оплесками вітають машину із секретарями, урочисте партійне засідання на чолі з обома керівниками, які на знак дружби тримаються за руки, лозунги «Zbudowaliśmy socjalizm!» на кожному кроці тощо. Абсурд стає невід’ємною частиною особистого, суспільно-політичного, культурного життя радянської Польщі, на чому повсюдно в романі робить акцент Т. Конвіцький. Прагнучи показати ілюзію, оману так званого «соціалістичного щастя», автор «Малого апокаліпсису» підкреслює безглуздя й невмотивованість святкувань, адже в країні триває економічна й політична криза, підміна цінностей, культурний занепад та ін.

Т. Конвіцький ставить собі за мету довести, що нав’язуванні радянський режим, комуністична ідеологія є чужими й неорганічними для польського суспільства, не відповідають його світогляду. Прозаїк звертає увагу: містян не цікавлять промови посадовців, статті про «загнивання» капіталізму, політичні телеграми, заклики, агітки; усе це стороннє й інколи вороже для поляків. Водночас автор роману (також мешканець Варшави) розуміє, що комунізм щоденно розповсюджується в Польській Народній Республіці. Симптоматичним є зображення біло-червоного польського прапора, на якому вже майже не зали-

шилося білого кольору: “Ale w tych naszych białoczerwonych przez lata czerwień z wolna rosła, a biel malała. I teraz nasze flagi też były czerwone, ale z małym białym szlaczkiem u góry” [8, с. 32].

Вплив радянського режиму на Польщу Т. Конвіцький порівнює з потопом, викликаючи асоціації з відомим у країні шведським потопом середини XVII століття, коли в Річ Посполиту вторглася коаліція на чолі зі Шведською імперією та завдала непоправної шкоди державі. Словами одного з персонажів прозаїк перекоонує, що таких деструктивних наслідків у різних сферах життя слід очікувати й від Радянського Союзу: “Ocean łajna ze wschodu zalał nas od Bugu po Łabę. I trzeba przeżyć ten kataklizm. Uratować się biologicznie. Ocalić własną duszę” [8, с. 40].

У «Малому апокаліпсисі» Т. Конвіцький зображує чи не кожного персонажа з відчуттям абсурду, адже воно притаманне багатьом свідомим громадянам Польської Народної Республіки. Один з героїв роману розмірковує: “To nasze szczęście, że Rosjanie runęli na tę ziemię przeżarci trądem komunizmu. Niech pan codziennie w modlitwie dziękuje swoim bogom za to, że ci Rosjanie są obezwładnieni przez idiotyczną doktrynę, zdeprawowani przez upiorne życie, wycieńczeni przez kretyński system ekonomiczny. Niech pan dziękuje co wieczór niebu, że mają grafomańską sztukę, że błakają się im po mózgu strzępy jakichś myśli idealistów dziewiętnastowiecznych, że stoją w ogonkach, że łakną modnych strojów, że czytają mieszczańskie tygodniki polskie, że, jednym słowem, taplają się w błocie piwnicy człowieczeństwa” [8, с. 40]. З іронією звучать рядки роману, у яких описано «комуністичне щастя» радянської Польщі: обов’язкова належність до комуністичної партії, злостиві чиновники, неправдива інформація з офіційних джерел, кілометрові черги, зачинені крамниці, навмисно перекрита вода, спустошені воеводства, зруйновані історичні центри міст, сірість життя тощо. Т. Конвіцький підсумовує: “Nasza nędza to łaska totalnego państwa, łaska, z której żyjemy” [8, с. 46].

Послуговуючись прийомом контрасту, Т. Конвіцький підкреслює: за суцільним святкуванням приховане інше життя людей – у страху й безнадії, у передчутті чогось жадливого й очікуванні тортур як звичайного засобу впливу (“*tortury to rzecz straszniejsza od śmierci*” [8, с. 54]). Усе довкола здається головному персонажу дисгармонійним, психологічно некомфортним, сірим, нелюдським, позбавленим щастя. Змалювання двох світів, що паралельно співіснують у радянській Польщі, увиразнює абсурдність, підступність та несправжність «збудованого соціалізму».

Красномовною є сцена, у якій герой-письменник пригадує, як його гучно виключили з партії, а потім ті ж представники політбюро запросили на святкову вечерю. Не без іронії звучать слова оповідача: “Przeszliśmy do drugiej sali, gdzie na stołach ozdobionych kwiatami w ikebanach stały połędwice, jesiotry, szynki, może nawet kawior. Popijaliśmy soczkami imperialistycznymi. Ćmakaliśmy pospołu, ofiary i kaci, ścieraliśmy ukradkiem majonez z bród, rozrywaliśmy na ćwiartki soczyste pomarańcze, choć w mieście było nietęgo, brakowało nawet cytryn dla grupowiczów” [8, с. 74–75].

Показовим буде й епізод, у якому Т. Конвіцький описує виставку картин колишнього міністра культури. Автор зауважує, що колись цей член ЦК «гноїв» художників і переслідував злиденне мистецтво, а тепер позаздрив власним жертвам та заходився малювати. Абсурд ситуації підкреслюють назви й сюжет картин: “...na każdym blejtramie goła panienka z wyretuszowaną pruderyjnie cipką, raz rączki założone za głowę, raz uniesione do góry, raz podtrzymujące wylizany biuścik. I tytuły wykoncypowane podczas bezsennych ministerialnych nocy: “Marzenie”, “Przecucie”, “Zew zmysłów”” [8, с. 85]. А «мистецькою елітою», яка відвідує виставку і яка також пише мемуари, займається різними видами мистецтва, стають генерали служби безпеки, начальники відділу цензури, віцеміністри, воеводські секретарі та ін. Слова головного героя підкреслюють мотив абсурду: “Reżym ma więc już własną sztukę. ... Sam tworzy rzeczywistość i sam ją odzwierciedla w sztuce” [8, с. 85].

У романі Т. Конвіцький не оминає й інший бік культурного життя: ідеться про підпільну працю режисерів, письменників, видавців та інших. Наприклад, згадаймо епізод, у якому розповідається, як на афіші було розміщено інформацію про радянську комедію «Світле майбутнє», хоча насправді в кінотеатрі відбувалася прем’єра польського режисера Владислава Булата «Трансфузія»: “W ostatnich latach wyrobiła się taka praktyka, że filmy polskie, których reżym wstydził się z jakichś powodów przed Moskwą, że takie filmy puszczane były cichcem za parawanem obrazu radzieckiego” [8, с. 80]. Слід зазначити, що діяльність підпільних культурно-мистецьких осередків в 60–70–80-х роках ХХ століття на території Польської Народної Республіки була досить поширеною.

Т. Конвіцький неодноразово в романі зображує Палац культури, заради будівництва якого у Варшаві зруйнували один з районів. Ця споруда стала не стільки свідченням дружби між Польщею та Радянським Союзом, скільки симво-

лом духовного занепаду, чужого панування, розпаду, абсурду. Спочатку Палац культури викликав у містян негативні емоції – “strach, nienawiść, magiczną zgrozę. Pomnik pychy, statua nie-wolności, kamienny tort przestrogi” [8, с. 6]. Але згодом він став схожий на барак, поставлений догори дригом, з грибок і пліснявою “stary szalet zapomniany na środkowoeuropejskim rozdrożu” [8, с. 6]. Тепер ця будівля викликає виключно відразу й глузування, демонструє занепад соціалістичної Польщі. Показово, що біля Палацу культури головний герой здійснює самоспалення.

Висновки. Мотив абсурду – один з провідних мотивів роману «Малий апокаліпсис» Т. Конвіцького. Для польського прозаїка він стає засобом розкриття ідейного задуму художнього твору й осмислення проблематики роману, дає змогу усвідомити особливість соціально-політичних процесів, філософського, культурно-мистецького простору в Польщі другої половини ХХ століття. Як бачимо, студіювання мотиву абсурду в романі «Малий апокаліпсис» Т. Конвіцького є цікавим та маловивченим, а тому потребує подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лавринович Л. Постмодернізм в українській, польській та російській прозі : типологія образу персонажа : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05. Луцьк, 2002. 175 с.
2. Полэч К. Тадеуш Конвицкий – писатель в изгнании / пер. с пол. И. Адельгейм. *Новая Польша*. 2016. № 9. С. 30–34. URL : <https://novpol.org/pdf/2016/09.pdf> (дата звернення: 07.11.2022).
3. «Я писав без будь-яких оглядок на цензуру» : інтерв'ю з Тадеушем Конвіцьким. Підготував М. Рябчук. *Всесвіт*. 1991. № 12. С.4; 109–111.
4. Alichnowicz K. Tadeusz Konwicki. Przerwać letarg. *Nowy Napis Co Tydzień*. 2022. № 150. URL : <https://nowynapis.eu/tygodnik/nr-150/artukul/tadeusz-konwicki-przerwac-letarg> (дата звернення: 07.11.2022).
5. Bielecki M. Niebezpieczne związki, czyli romans Tadeusza Konwickiego z Witoldem Gombrowiczem. *Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*. 2007. № 98/3. С. 75–92. URL:https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej.pdf (дата звернення: 09.11.2022).
6. Brzóstowicz-Klajn Monika. Senniki, czytała, powieści młodzieżowe, czyli Konwicki jako pisarz popularny. *CzasKultury*. 2015. № 1. С. 138–147.
7. Kaniecki P. O «snach» w «senniku bez snów». Między oniryzmem a autotematyzmem. *Kompleks Konwicki / A. Fiut, T. Lubelski, J. Mamro, A. Morstin-Popławska (red.)*. Kraków, 2010.
8. Konwicki Tadeusz – Mała apokalipsa. URL : https://dlibra.kul.pl/Content/39507/43545_V-23197_Zapis---poezja--proz.pdf (дата звернення: 15.10.2022).
9. Woch A. Tadeusz Konwicki – pisarz odchodzącego świata. URL : <https://histmag.org/tadeusz-konwicki-pisarz-odchodzacego-swiata-12539> (дата звернення: 11.11.2022).